

MAREK NAHOTKO
Instytut Studiów Informacyjnych
Uniwersytet Jagielloński
e-mail: marek.nahotko@uj.edu.pl
ORCID 0000-0002-4823-8080

NAWIGACJA FASETOWA W POLSKICH BIBLIOTEKACH NAUKOWYCH

Dr hab. Marek Nahotko, prof. UJ, zatrudniony w Instytucie Studiów Informacyjnych Uniwersytetu Jagiellońskiego (kierownik Zakładu Metodologii Badań Informacyjnych), specjalizuje się w problemach organizacji informacji, w tym metadanych dokumentów elektronicznych oraz wykorzystania Internetu i dokumentów elektronicznych w komunikacji naukowej i działalności informacyjnej. Jest autorem książek *Teoria gatunków w organizacji informacji i wiedzy* (Kraków, 2018), *Komunikacja naukowa w środowisku cyfrowym* (Warszawa, 2010), *Naukowe czasopisma elektroniczne* (Warszawa, 2007), *Opis dokumentów elektronicznych. Teoretyczny model i możliwości jego aplikacji* (Kraków 2006), *Metadane: sposób na uporządkowanie Internetu* (Kraków, 2004) oraz licznych artykułów publikowanych m.in. na łamach „Information Research”, „Cataloging & Classification Quarterly”, „Przeglądu Bibliotecznego”, „Zagadnień Informacji Naukowej” oraz „Bibliotheca Nostra”.

SŁOWA KLUCZOWE: Biblioteki cyfrowe. Fasetyzacja. Multiwyszukiwarki. Nawigacja fasetowa. OPAC.

ABSTRAKT: Teza/cel artykułu – Celem artykułu jest przedstawienie aktualnego stanu stosowania nawigacji fasetowej w polskich bibliotekach naukowych. Dokonano porównania zastosowania faset w OPAC tych bibliotek oraz w bibliotekach cyfrowych organizowanych lub współorganizowanych przez te biblioteki. **Metody badań** – Dokonano analizy zawartości stron internetowych bibliotek, głównie ich narzędzi wyszukiwawczych: OPAC i multiwyszukiwarek (*discovery*

systems). Uwzględniono biblioteki największych, państwowych szkół wyższych oraz Bibliotekę Narodową. Po odnalezieniu narzędzia nawigacji fasetowej dokonano analizy ilościowej i jakościowej stosowanych faset. Następnie podobna analiza prowadzona była w stosunku do bibliotek cyfrowych, organizowanych lub współorganizowanych przez analizowane biblioteki. **Wyniki** – Ponad 60% polskich bibliotek naukowych stosuje fasyty w swoich narzędziach wyszukiwawczych. Wśród nich najwięcej jest bibliotek uniwersyteckich (78% przebadanych bibliotek), wychowania fizycznego (67%), ekonomicznych (60%) i technicznych (56%). Średnia liczba faset stosowanych w OPAC wynosi 8,7. Nieco mniej faset stosowanych jest w bibliotekach cyfrowych, średnio 8,66. Do najczęściej stosowanych faset należały takie, jak Forma/Typ, Język, Data wydania, Autor/Twórca. **Wnioski** – Fasyty są rozpowszechnionym narzędziem wyszukiwawczym w bibliotekach polskich szkół wyższych. Stosowane są zarówno w ILS (Integrated Library System) zagranicznych, jak i w polskich. Pod względem liczby i rodzaju faset pomiędzy OPAC i bibliotekami cyfrowymi zachodzą bardzo niewielkie różnice, stąd wniosek, że stosowany schemat metadanych ma na to bardzo niewielki wpływ.

WSTĘP

Biblioteczne katalogi komputerowe, które w latach 70. XX w. (w Polsce w latach 90.) zaczęły zastępować wcześniej stosowane katalogi kartkowe, stały się powszechnym narzędziem wyszukiwania informacji. W katalogach komputerowych od początku stosowano najnowsze, kolejno pojawiające się technologie informacyjne. Największy przełom stanowiło udostępnienie katalogów w sieciach rozległych, dzięki czemu stały się dostępne z każdego miejsca w świecie, o każdej porze.

Ta innowacja techniczna nie zakończyła rozwoju OPAC. Możliwości, stwarzane przez kolejne innowacje techniczne, były szybko implementowane w zintegrowanych systemach bibliotecznych, czego odzwierciedleniem jest powstawanie kolejnych generacji OPAC (Nahotko, 2020). W katalogach kolejnych generacji udostępniano rozwiązania techniczne i organizacyjne, z których część okazywała się na tyle przydatna, że przetrwały próbę czasu i przenoszone były do rozwiązań następnych generacji. Taką innowacją było zastosowanie wcześniej powstałej idei klasyfikacji fasetowej w systemie nawigacyjnym współczesnych OPAC. Fasytyzacja, pierwotnie stosowana do budowy klasyfikacji piśmiennictwa, dzięki rozwojowi technologii komputerowej mogła być wykorzystana w sposób podobny do używanego do prezentacji oferty sklepów internetowych i innych komercyjnych stron Web.

Celem artykułu jest przedstawienie sposobu, w jaki tradycyjna teoria klasyfikacji fasetowej jest stosowana w praktyce współczesnych OPAC oraz innych systemów wspomagających użytkowników w wyszukiwaniu informacji, głównie tzw. multiwyszukiwarki, z angielska zwane także

discovery services (Derfert-Wolf, 2019, s. 281). Problem badawczy dotyczy zarówno powszechności stosowania rozwiązań opartych na systemie faset, jak również metod ich implementacji w systemach bibliotecznych. Pomocne w tym zakresie było zarówno odniesienie do tradycyjnej teorii fasetowej, jak i do teorii określającej OPAC jako gatunek tekstu (Andersen, 2004, p. 94). Prezentowane wyniki badań dotyczą stanu polskich bibliotek naukowych w końcu 2020 r. Interesujące jest wskazanie na różnice i podobieństwa, jakie występują między uzyskanymi wynikami a rezultatami przedstawionymi przez Hall (2011), dotyczącymi bibliotek akademickich USA dziesięć lat wcześniej.

Dodatkowo celem artykułu jest porównanie faset stosowanych w OPAC bibliotecznych z fasetami dostępnymi w bibliotekach cyfrowych, tworzonych przez te same biblioteki naukowe. W tym przypadku chodziło o wskazanie na wpływ gatunku rekordu katalogowego na możliwości nawigacji w udostępnianej informacji bibliograficznej.

KLASYFIKACJA FASETOWA I JEJ ZASTOSOWANIE W OPAC

Według Bowker i Star (1999, p. 1) w ludzkiej naturze leży klasyfikowanie wszelkiego rodzaju obiektów znajdujących się w otoczeniu. Ludzie, jako istoty społeczne, a równocześnie użytkownicy języka, klasyfikują elementy swego otoczenia podczas wszystkich działań, w których używają języka. Cytowani autorzy twierdzą, że klasyfikacja, jako system organizacji wiedzy, jest narzędziem bieżących negocjacji pomiędzy interesami zróżnicowanych światów – lokalnych i społecznych (p. 138). Historyczny rozwój klasyfikacji postępował w taki sposób, aby ułatwić koordynację działania tych światów poprzez wysiłki skierowane na umieszczenie w klasyfikacji własnych reprezentacji wybranych elementów rzeczywistości. Klasyfikacja stanowi system gatunków (Nahotko, 2018, s. 148), co oznacza, że konstrukcja, zarządzanie i negocjowanie klasyfikacji mogą być uważane za praktyki dyskursywne konstytuowane przez działanie i ideologie zaangażowanych światów społecznych, wyrażonych poprzez gatunki. W związku z tym reprezentacje i konfiguracje informacji mogą być uważane za wynik działań społecznych, zorganizowanych wokół klasyfikacji.

W tradycyjnej teorii klasyfikacji dokonuje się ich podziału według dwóch kryteriów. Pierwszym, jest liczba relacji hierarchicznych wyznaczających powiązania między klasami uzyskanymi w wyniku podziału uniwersum, drugim, liczba drzew klasyfikacyjnych składających się na strukturę utworzonego układu klas (Sosińska-Kalata, 2002, s. 31). Ze względu na zastosowanie w nowych narzędziach organizacji wiedzy,

szczególnie interesujące są klasyfikacje monorelacyjno-polihierarchiczne, w których elementy uniwersum klasyfikacji zorganizowane są w wielu niezależnych drzewach klasyfikacyjnych, a każde z tych drzew utworzone zostało przez podział pewnej grupy elementów uniwersum według jednego typu relacji. Klasyfikacje takie w LIS nazywane są fasetowymi. Termin „klasyfikacja fasetowa” oraz metodologia tworzenia tego rodzaju klasyfikacji zaproponowane zostały przez Ranganathana, hinduskiego bibliotekarza oraz autora pierwszej klasyfikacji fasetowej: *Colon Classification* (pierwsze wyd. w 1933 r.). Nazwa ta pochodzi od terminu fasety, w jubilerstwie oznaczającego skośną krawędź lub powierzchnię szlifu kamienia szlachetnego, do której Ranganathan porównywał metodę wieloaspektowej analizy uniwersum prowadzącej do podziału elementów tego uniwersum, według wielu niezależnych kryteriów. Fasety odpowiadają więc określonej strukturze hierarchicznej, w której elementy tej samej kategorii zostały zorganizowane według jednego z niezależnych kryteriów podziału (por. Ranganathan, 1967).

Wkład Ranganathana w rozwój analizy fasetowej polegał na zwróceniu uwagi na to, że nie tylko w niemal wszystkich dziedzinach istnieją wspólne, powtarzające się pojęcia, ale również wspólne typy pojęć w obrębie poszczególnych dziedzin (Broughton, 2006, p. 53). Te, które nazywają aktywności lub działania, trafiły do kategorii (fasety) *Energy*; inne, związane z substancjami utworzyły kategorię *Matter*; podstawowe pojęcia, reprezentujące główny obiekt badań w dyscyplinie objęte zostały kategorią *Personality*, gdyż reprezentują istotę dyscypliny. Elementami kategorii *Personality* są bardzo często (choć nie jedynie) takie jednostki, jak: rośliny, zwierzęta, związki chemiczne, ciała niebieskie, obiekty geograficzne, religie, obiekty wytworzone itp. Do tych kategorii dodane zostały *Space* i *Time*, co dało łącznie słynną formułę fasetową Ranganathana, *PMEST*.

Klasyfikacje tego rodzaju, choć interesujące z metodologicznego punktu widzenia, nie były powszechnie stosowane w systemach informacyjnych (Parrochia & Neuville, 2013, p. 17) aż do czasu, gdy nowe rozwiązania technologiczne pozwoliły na wykorzystanie tej idei w wyszukiwaniu w witrynach internetowych organizacji handlowych i usługowych, w tym bibliotecznych. O zastosowaniu klasyfikacji fasetowej w OPAC mówił już Pollitt na 63. konferencji IFLA (1997). Zastosował on analizę fasetową do redukcji wielowymiarowości przedmiotów do porządku liniowego, dzięki czemu użytkownik otrzymuje wizualny model struktur danych, który jest dla niego łatwo przyswajalny (Broughton, 2006, p. 63). Uważa się, że po raz pierwszy wyszukiwanie fasetowe zastosowane zostało w North Carolina State University Hill Library w 2006 r. (Niu & Hemminger, 2015, p. 1030). Od tego czasu stało się popularne w wielu bibliotekach akademickich i publicznych, będąc cechą rozpoznawczą OPAC kolejnych generacji i multiwyszukiwarek.

Nawigacja fasetowa (wyszukiwanie fasetowe) jest zastosowaniem klasycznej teorii fasetowej w cyfrowym środowisku online (Skórka, 2014, s. 95). Początkowo zastosowane zostało na stronach e-handlu; w 2005 r. prawie 70% z nich stosowało najczęściej bardzo uproszczone formy fasetowej klasyfikacji swoich produktów (Broughton, 2006). W tych zastosowaniach fasety stanowią dynamiczne punkty dostępu umożliwiające użytkownikowi rozpoczynanie lub uszczegółowienie wyszukiwania przez wybór elementów wyszukiwawczych pogrupowanych w fasety. Wykorzystywane jest połączenie swobodnego przeszukiwania nieustrukturyzowanego tekstu z nawigacją fasetową. W stosowanych interfejsach łączone jest wyszukiwanie według słów kluczowych oraz przeglądanie, co pozwala na szybkie i elastyczne wyszukiwanie na podstawie wiedzy posiadanej przez użytkownika. Interfejsy fasetowe ułatwiają pozbycie się uczucia zagubienia w narzędziach organizacji informacji, co pozwala na bardziej efektywną pracę systemu. Dzięki nawigacji fasetowej użytkownik może: (a) wpisać lub uszczegółwić zapytanie wyszukiwawcze, (b) nawigować w zestawie niezależnych hierarchii fasetowych opisujących dane katalogowe przez działania polegające na uszczegółowieniu lub uogólnieniu zapytania (Ben-Yitzhak et al., 2008).

Od 2006 r. pojawiło się wiele badań dotyczących stosowania nawigacji fasetowej w OPAC. Fagan (2010) stwierdziła, że nawigacja fasetowa, o ile poprawnie zaprojektowana, jest łatwo akceptowana przez użytkowników i preferowana ponad inne struktury nawigacyjne. Podobne wnioski przedstawił Lugya (2017, p. 127). Bauer i Peterson-Hart zauważyły, że użytkownicy są zaintrygowani możliwością stosowania nawigacji fasetowej; szczególnie często korzystano z faset *Format*, *Language* i *Subject* (2012, p. 354). Ramdeen i Hermminger (2012) stwierdzili, że badani przez nich użytkownicy preferowali interfejs fasetowy, wskazując na łatwość stosowania i wzmacnianie pewności wyboru poprawnej opcji wyszukiwania. Interfejs fasetowy przyspiesza wyszukiwanie. Najczęściej stosowanymi fasetami były *Subject*, *Format* i *Author*. W związku z tym Nelson i Turney (2015, p. 77) stwierdzili, że efektywność faset w OPAC jest głównie zagadnieniem związanym z projektem interfejsu, ważniejszym niż struktura danych. Zauważyli oni trzy istotne cechy interfejsów wyszukiwawczych: 1) istotna rola faset jako zasadniczego składnika projektowania wyszukiwania; 2) personalizacja tekstu wspomagającego użytkownika, 3) czytelność etykiet faset. Na podstawie badań próby 100 bibliotek akademickich i 100 publicznych, Hall (2011) stwierdziła, że odpowiednio 78 i 54 z nich stosuje fasety w swoich OPAC. Według Hofmann i Yang (2012) w ciągu dwóch lat poprzedzających badanie na próbie 260 bibliotek akademickich w USA i Kanadzie, zastosowanie multiwyszukiwarek, w których standardowo stosowane są fasety, wzrosło z 16 do 29%. Znacznie rzadziej stosowano fasetowe OPAC: wzrost z 2 do 4%. Zgodnie z badaniami Niu

i Hemminger (2015) wyszukiwanie fasetowe nie skraca czasu wyszukiwania, ale zwiększa dokładność wyszukiwania. Najbardziej popularnymi fasetami były *Availability*, *Location* i *Format*. Wyszukiwania poprzez fasety stanowiły blisko 80% zapytań. W późniejszych badaniach użytkowników National Library of Netherlands (Bogaard et al., 2019) stwierdzono, że wyszukiwania fasetowe trwają znacznie dłużej, ale zawierają więcej zapytań, kliknięć na dokument i kopiowań na dysk. Najbardziej popularnymi fasetami były *Time*, *Type* i *Distribution zone*. Zapytania z użyciem faset składają się z mniejszej liczby słów, co zostało także zauważone wcześniej przez Niu i Hemminger (2015). Może to oznaczać modyfikację zachowań informacyjnych użytkowników stosujących interfejsy fasetowe.

EWOLUCJA OPAC JAKO GATUNKU TEKSTU

Refleksja nad rolą i funkcjami katalogu bibliotecznego, która doprowadziła do powstania współczesnych OPAC, rozpoczęła się już w XIX w., pracami Panizziego w Wlk. Brytanii i Cuttera w USA. Prace te mają znaczenie po dziś dzień: zasady, które przedstawili wymienieni bibliotekarze, wciąż są stosowane w OPAC i innych systemach wyszukiwawczych online (Smiraglia, 2002, p. 332). Ich zasadniczą zasługą było postawienie na pierwszym miejscu potrzeb użytkownika, podczas gdy potrzeba tworzenia spisów zasobów biblioteki oraz wygody bibliotekarza potraktowane zostały drugorzędnie. Dyskusje na temat tej hierarchii celów odzywiają się w momentach wątpliwości związanych z implementacją nowych technologii w bibliotekach (La Barre, 2007, p. 79).

Komputeryzacja bibliotek, postępująca od lat 60. XX w. przyspieszyła ewolucję katalogów komputerowych. Po przeniesieniu opisów katalogowych z papierowych kartotek na nośniki komputerowe nastąpiło także udostępnienie tych baz danych w Internecie. Od tego czasu w OPAC implementowane są kolejne innowacje technologiczne pojawiające się w zakresie wyszukiwania informacji w sieciach rozległych, baz danych i interfejsów użytkownika. Zaczęto mówić i pisać o kolejnych generacjach ILS (Integrated Library System) i OPAC, coraz lepiej spełniających potrzeby informacyjne użytkowników bibliotek (Hildreth, 1987). Hildreth (1994) pod koniec XX w. wyróżnił trzy generacje OPAC, z których dwie pierwsze były krytykowane za trudności stwarzane użytkownikom (Borgman, 1996), a trzecia była raczej wizją naprawy tej sytuacji i opisem realizowanych wówczas eksperymentów (takich, jak „expanded” OPAC).

Potrzeba zmian stała się szczególnie widoczna po pojawieniu się, rozwoju i rozpowszechnieniu Web (Merčun & Žumer, 2008, p. 245). To środowisko oferowało łatwiejsze wyszukiwanie i dostęp do informacji (nawet jeśli gorszej jakości) bez względu na doświadczenie i umiejętności

użytkowników. Oczekiwali oni, że OPAC działać będzie tak, jak wyszukiwarki internetowe lub sklepy online. Wzorem architektury informacji była szczególnie strona księgarni internetowej Amazon, która wyznaczała standardy w zakresie przeglądania i wyszukiwania w katalogu oferowanych produktów (Rosenfeld, Morville, Arango, 2017). Wówczas pojawiły się artykuły w czasopismach fachowych przedstawiające pomysły na katalogi „next generation” (n.p. Morgan, 2009; Naun, 2010; Wynne & Hanscom, 2011; Wang & Dawes, 2012, p. 81). Jednym z postulatów służących udoskonaleniu OPAC była poprawa funkcjonalności, która polegać miała na zmianie mechanizmu wyszukiwania, prezentacji i nawigacji w zbiorze wyników. Dla udoskonalenia tego obszaru wprowadzono do katalogów pojedyncze, zawsze widoczne okienko do wprowadzania słów kluczowych oraz zwiększono możliwości przeglądania. W przypadku braku wyników wyszukiwania system wspomagał użytkownika proponując dodatkowe terminy wyszukiwawcze lub warianty pisowni. Wprowadzono także nawigację fasetową, dzięki której użytkownik mógł szybko dopasować wyniki wyszukiwania do swoich szczegółowych potrzeb, zwłaszcza w przypadku, gdy zbiór wyszukanych wyników był zbyt obszerny. Szczególna uwaga należy się przy tym usprawnieniu wyszukiwania i nawigacji, np. Merčun i Žumer (2008, p. 259) uważają, że funkcje związane z wyszukiwaniem i nawigacją powinny mieć pierwszeństwo nad innymi udoskonaleniami, na przykład służącymi wprowadzeniu rozwiązań typowych dla Web 2.0.

Nawigacja fasetowa pozwala na uszczegółowienie wyszukiwania informacji (Breeding, 2007, p. 12). Wykorzystując ją, użytkownik rozpoczyna poszukiwania od pojęć ogólnych, a następnie regularnie zawęża zbiór wyników przez nawigowanie w określonych terminach pogrupowanych w fasetach. W dobrze zaprojektowanym interfejsie nawigacji fasetowej każdy wybór terminu z fasety powoduje wyświetlenie zmodyfikowanej listy wyszukanych pozycji oraz zestawu nowych faset pozwalających na dalsze zawężanie wyników. Proces kolejnych zawężeń odbywa się aż do momentu uznania wyników przez wyszukującego za odpowiednie do jego zapytania (potrzeb informacyjnych) i wystarczająco ograniczone liczbowo.

Taka nawigacja pozwala użytkownikowi na interakcję ze źródłem informacji dzięki odkrywaniu (discover) informacji, którą zawiera, zamiast się domyślać jej istnienia. Jest to postępowanie odwrotne do tradycyjnego, w którym interfejs dostarcza rubryk do wyszukiwania zaawansowanego, wypełnianych przez użytkownika, konstruującego w ten sposób złożony zestaw wyrażań już na początku wyszukiwania. Proces wyszukiwania zaawansowanego wymusza na użytkowniku dokładne wyrażanie pojęć, opisujących jego potrzebę już w momencie rozpoczynania pracy z ILS, a wprowadzane terminy mogą, ale nie muszą być zgodne z zawartością

katalogu. Bardzo często użytkownikowi pozostaje metoda prób i błędów, polegająca na konstruowaniu kolejnych wyrażeń wyszukiwawczych aż do uzyskania zadawalającego rezultatu.

Należy zwrócić uwagę na dość swobodne traktowanie terminu „fasety” w kontekście multiwyszukiwarek (Nelson & Turney, 2015, p. 79). W stosunku do klasycznej teorii fasetowej jego znaczenie uległo rozszerzeniu w kierunku oznaczania dowolnego systemu, w którym terminy są wybierane podczas wyszukiwania z predefiniowanych grup. Traktuje się je jako kategorie wybrane z ogółu obiektów, których istnienie ktoś może chcieć odkryć, bez względu na to, czy mamy do czynienia ze sklepem internetowym czy katalogiem biblioteki. Dodatkowe problemy sprawia wielość synonimów na oznaczenie tych grup, takich, jak kategoria, atrybut, klasa, pojęcie lub filtr (La Barre, 2012, p. 96). W efekcie wybór faset do stosowania w OPAC bardziej zależy od stosowanego formatu rekordu bibliograficznego (zazwyczaj MARC) niż tradycyjnej analizy fasetowej (Sokvitne, 2006; McCallum et al., 2017), pomimo krytyki takiego postępowania (Broughton & Slavic, 2007, p. 731). Jak pisze Le Barre (2007) projektanci i implementatorzy systemów fasetowych w swojej pracy nie przejmują się zbytnio zasadami tradycyjnej analizy i klasyfikacji fasetowej. Sam schemat metadanych zaczyna spełniać nową rolę: elementy metadanych zyskują nowe zastosowanie. To często powoduje nowe problemy, gdyż błędy ukryte wcześniej przed użytkownikiem, powstające np. na etapie katalogowania, stają się bardziej widoczne (Schultz-Jones et al., 2012; Han, 2012).

Rola tak rozumianej nawigacji wynika z jej stosowania w konstruowaniu znaczeń przez użytkownika. Rekord katalogowy zawiera informację tekstową, której znaczenie musi być utworzone przez użytkownika w interakcji z tym tekstem. Znaczenie jest negocjowane pomiędzy twórcą tekstu (bibliotekarzem) a użytkownikiem, w czym pośredniczy ILS. W związku z tym istnieje wiele możliwych interpretacji rekordu katalogowego: nie można mówić o jednej, kanonicznej interpretacji, raczej o tylu interpretacjach, ilu jest użytkowników (czytelników) rekordu. Oznacza to, że wyszukiwanie informacji bibliograficznej należy rozumieć jako dialogową praktykę komunikacyjną (Rafferty & Hilderley, 2007, p. 398). Dialog jest tu rozumiany w sposób opisany przez Bachtina (1981), który twierdził, że dialogowe aspekty wypowiedzi związane są z otwarciem i interpretacją, z relacjami istniejącymi pomiędzy tekstem i odbiorcą, a w końcu także pomiędzy różnymi tekstami (np. relacje bibliograficzne pomiędzy rekordami).

W systemach bez nawigacji fasetowej dialog ten ma ograniczony zasięg. Użytkownik otrzymuje możliwość wyboru rodzaju punktu dostępu spośród kilku proponowanych, może także połączyć kilka ich rodzajów operatorami Boole’a w wyszukiwaniu zaawansowanym. Po otrzymaniu

wyników wyszukiwania użytkownik może je zaakceptować lub rozpocząć dialog z systemem od nowa. Nawigacja z zastosowaniem faset w OPAC pozwala użytkownikowi na konstrukcję własnego wyrażenia wyszukiwawczego (a więc pośrednio także wyniku wyszukiwawczego) z dostarczonych elementów systemu nawigacji jak z klocków. Daje to większą swobodę interpretacji, pomimo tego, że elementy danych dostępne w fasetach są częścią struktur formalnych, które uprzywilejowują określone poglądy, ignorując lub marginalizując inne. Wynika to z determinacji ideologicznej wszystkich narzędzi organizacji wiedzy, w tym schematów fasetowych (zob. eseje w Sandberg, ed. 2019). W praktyce organizacji wiedzy w bibliotekach istotną rolę odgrywa jednak indywidualna aktywność ludzka, która nie jest konsekwentna i uniwersalna, ale otwarta na indywidualne interpretacje, na które w szczególności wpływają dotychczasowe doświadczenie oraz projekcja przyszłych potrzeb użytkownika i możliwości ich zaspokojenia przez indeksowany obiekt informacyjny (Mai, 2011, p. 715). Trudność sprawia fakt, że znaczenie obiektu informacyjnego jest tworzone podczas jego używania, przez co jest ono uzależnione od kontekstu stosowania (Hjørland, 1992). Fasety służą więc indywidualnemu tworzeniu „idealnego” (z punktu widzenia potrzeb informacyjnych użytkownika) opisu i wyrażaniu go w formule wyszukiwawczej. Dzięki temu stają się one częścią typowych działań społecznych, które biblioteka tworzy lub uczestniczy w ich realizacji.

W ten sposób użytkownik wykorzystuje tekstowe narzędzia organizacji wiedzy (klasyfikacje fasetowe) w celu artykulacji swoich doświadczeń w formie pisemnej, tworzonej w wielu kontekstach aktywności społecznej (Andersen, 2015, p. 14). Tekstowe formy tworzone i stosowane we wszelkich kontekstach aktywności społecznej nazywane są gatunkami. Fasety stosowane w OPAC, jako narzędzie organizacji wiedzy, zarówno służą działaniom społecznym i interakcjom tekstowym, jak i wytwarzają działania społeczne i interakcje tekstowe. Coraz bardziej powszechne stosowanie komunikacji piśmiennej po wynalezieniu druku (Eisenstein, 1979) spowodowało powstanie kolejnych gatunków tekstu służących kontrolowaniu i organizowaniu piśmiennictwa, takich jak klasyfikacje, w tym fasetowe. Gatunki te, służąc reprezentacji i organizacji piśmiennictwa, stały się częścią czynności, w których stosowane są formy tekstowe w określonych działaniach społecznych, takich jak wyszukiwanie informacji. Przy czym wyszukiwanie nie jest jedynym celem klasyfikacji lub organizowania obiektów w kolekcje; głównym celem jest działanie społeczne, a wyszukiwanie informacji jest jednym z wielu sposobów na realizację tego działania. Organizacja staje się częścią kolekcji, a kolekcja częścią działania, konstytuując się nawzajem. Komputery, obiekty i gatunki cyfrowe oraz sieci globalne wzmocniły społeczny efekt organizacji wiedzy dzięki bazodanowej strukturze tych mediów (Manovich, 2002).

FASETY WE WSPÓŁCZESNYCH BIBLIOTECZNYCH NARZĘDZIACH WYSZUKIWAWCZYCH: BADANIA

Celem badań, których wyniki przedstawiono w dalszej części artykułu, było określenie stopnia stosowania narzędzi nawigacji fasetowej w polskich bibliotekach naukowych: w ich OPAC oraz w bibliotekach cyfrowych, do których biblioteki naukowe przekazują obiekty cyfrowe i ich metadane.

PYTANIA BADAWCZE

Badania bibliotecznych OPAC, stosowanych w tych bibliotekach multimedialnych oraz tworzonych przez nie bibliotek cyfrowych przeprowadzone zostały dla uzyskania odpowiedzi na następujące pytania:

– Jaka część bibliotek naukowych w Polsce stosuje oparte na fasetach narzędzia wyszukiwawcze po kilkunastu latach od ich pierwszego wprowadzenia do ILS/LSP (Library Services Platform) przez głównych dostawców tego oprogramowania?

– Czy stosowanie faset (liczba, rodzaj) zależy od używanego ILS/LSP?

– Jaka jest częstotliwość stosowanych faset?

– Jakie różnice występują w stosowaniu faset w OPAC bibliotek naukowych i w bibliotekach cyfrowych zarządzanych (tworzonych lub współtworzonych) przez te same biblioteki?

METODA

Badaniem objętych zostało 91 polskich bibliotek naukowych uczelni publicznych. Podstawą ich wyboru i podziału był wykaz uczelni zamieszczony na stronie Web MEiN (2021). Są to najczęściej duże uczelnie z dużymi bibliotekami, posiadającymi profesjonalne systemy biblioteczne. Wykaz ten został następnie uzupełniony o uczelnie medyczne i artystyczne, należące do innych resortów. Dodano także niektóre inne duże uczelnie nie podlegające MEiN, jak np. WAT i szkoły morskie. Pominięte zostały mniejsze prywatne uczelnie, często posiadające biblioteki z niewielkim księgozbiorem. Zestawienie liczbowe przebadanych bibliotek przedstawia tabela 1. W kolumnie 4 przedstawiono odsetek bibliotek danego rodzaju stosujących fasety. W kolumnie 5 zestawiono odsetek bibliotek danego rodzaju wśród stosujących fasety (np. wśród bibliotek stosujących fasety 23,64% stanowią biblioteki uczelni technicznych).

Tabela 1

Rodzaje i liczba bibliotek w próbie

Biblioteki	Biblioteki ogółem	Biblioteki stosujące fasyty	% mających fasyty	% stosujących fasyty (z 55)
NUKAT	1	1	100	1,82
Narodowa	1	1	100	1,82
Uniwersytety	18	14	77,78	25,45
Techniczne	23	13	56,52	23,64
Pedagogiczne	5	3	60	5,45
Medyczne	9	4	44,44	7,28
Rolnicze/przyrodnicze	7	4	57,14	7,28
Ekonomiczne	5	3	60	5,45
Wychow. fizycznego	6	4	66,66	7,28
Artystyczne	14	6	42,85	11
Teologiczne	2	2	100	3,63
Razem	91	55	60,44	100

Oprócz bibliotek akademickich zbadane zostały dwa systemy, które należą do instytucji innego rodzaju: Biblioteki Narodowej (jeden system) oraz Centrum NUKAT, polskiego katalogu centralnego, powstającego we współpracy polskich bibliotek. Katalogi te zostały dodane ze względu na ich ważną rolę w środowisku informacyjnym. Oba są interesujące także ze względu na dużą liczbę faset stosowanych w OPAC.

Strona Web każdej biblioteki była wizytowana, odnajdywano jej OPAC oraz ewentualne inne narzędzia wyszukiwawcze (głównie multiwyszukiwarki), w których stosowano fasyty. Fasyty w multiwyszukiwarkach uwzględniane były tylko w przypadku, gdy w OPAC ich nie stosowano (dwa przypadki). Badanie dotyczyło głównie faset wykorzystywanych w opcjach uściślenia wyszukiwania, które było prowadzone przy pomocy tego samego terminu wyszukiwawczego („Library”) we wszystkich katalogach. Dane gromadzone były w grudniu 2020 r.

Ponad 60% badanych bibliotek (55 bibliotek) stosuje w swoich OPAC fasyty. Najwięcej takich katalogów występuje w bibliotekach uniwersyteckich – prawie 78% bibliotek stosuje te narzędzia, co daje prawie 25,45% spośród 55 bibliotek, w których odnaleziono nawigację fasetową. Na kolejnych miejscach są biblioteki uczelni wychowania fizycznego (66,66% i 7,28%) i ekonomicznych (60% i 5,45%). Biblioteki uczelni technicznych są na kolejnym miejscu (56,5% i 23,64%), jednak stanowią drugą co do liczebności grupę bibliotek spośród stosujących fasyty, po uniwersyteckich.

Identyfikacja faset nie sprawia trudności. Po wykonaniu wyszukiwania wyświetlane są one na ogół po lewej stronie ekranu, obok wyników wyszukiwania (opisów bibliograficznych) lub (znacznie rzadziej) u góry ekranu, nad wynikami wyszukiwania. Bardzo często zestaw faset wyświetlany był jako zestaw list rozwijanych, co pozwalało, po kliknięciu, na rozwinięcie listy wszystkich dostępnych terminów w danej fascie.

Dla każdego OPAC, w którym stwierdzono stosowanie faset, tworzone ich wykaz (liczba i nazwy) wraz z informacją o stosowanym systemie bibliotecznym i ewentualnie multiwyszukiwarce. Ważne było rozróżnienie pomiędzy nazwami i rodzajem faset. Często stwierdzano fasety o tych samych lub podobnych nazwach, które służyły innym celom oraz odwrotnie – fasety o różnych nazwach z taką samą zawartością (nawet w tym samym OPAC). Wynika to m.in. z redundantnego charakteru formatu MARC, gdzie ta sama informacja zapisywana jest kilkakrotnie (np. w sposób kodowany i tekstowy).

WYNIKI

Większość bibliotek stosuje jednocześnie kilka trybów dostępu do swoich zbiorów. Dominuje połączenie dostępu poprzez OPAC z multiwyszukiwarą. Spośród 55 bibliotek oferujących nawigację fasetową 20 nie umożliwia dodatkowego dostępu poprzez multiwyszukiwarę, a 13 daje tylko taki dostęp (biblioteki stosujące system Horizon SirsiDynix oraz Aleph 500 do udostępniania OPAC bez faset udostępniają jednocześnie multiwyszukiwarę z fasetami), co oznacza, że 22 biblioteki stosują oba narzędzia: OPAC i multiwyszukiwarę, w których wykorzystywane są fasety. W większości wypadków stosowane są komercyjne systemy zagraniczne (35 bibliotek, 64%), chociaż używane są także dwa systemy krajowe (14 bibliotek, 25%) i jeden *open source* – Koha (Tab. 2).

Tabela 2

Systemy biblioteczne i multiwyszukiwarki stosowane w bibliotekach

Software/System	Liczba (%)	Multiwyszukiwarka	Liczba (%)
Virtua Innovative	20 (36,4)	Primo ExLibris	16 (45,71)
Aleph 500 ExLibris	11 (20)	EBSCO Discovery Service	15 (42,85)
Prolib	9 (16,4)	Omnis	2 (5,72)
Koha	6 (11)	Nieznane	2 (5,72)
Sowa	5 (9)		
Alma ExLibris	2 (3,63)		
Horizon SirsiDynix (bez faset)	2 (3,63)		
Razem	55 (100)		35 (100)

W OPAC stosowano średnio 8,67 faset (odchylenie standardowe – 2,9), co stanowi mniejszą liczbę, niż wykazano w badaniach Hall (2011), dotyczących bibliotek amerykańskich – 9,8. Najmniejsza liczba faset w bibliotecznym OPAC wynosiła 5, największa – 17, co odpowiada wynikom badań amerykańskich. Analiza wykazała stosowanie łącznie 33 różnych faset we wszystkich badanych OPAC. W tabeli 3 przedstawiono fasety najczęściej stosowane (więcej niż 10 razy). Co interesujące, żadna faset nie wystąpiła w każdym badanym katalogu. Do najrzadziej występujących faset (jedno wystąpienie) należały takie, jak: Temat: instytucja, Temat: impreza, Postać zapisu muzycznego, Forma zapisu muzycznego. Większość faset z górnych pozycji tabeli 3 jest także fasetami najczęściej stosowanymi przez użytkowników. Według badań użytkowników (Denholm et al., 2009, p. 26; Niu & Hemminger, 2015, p. 1038) do najczęściej stosowanych przez nich należały fasety: Format, Odbiorca, Język, Temat, Dostępność, Autor, Lokalizacja i Gatunek.

Tabela 3

Najczęściej występujące fasety w badanych OPAC

Faseta	Liczba wystąpień	% katalogów
Forma/Typ	50	91
Język	50	91
Data wydania	49	89
Temat	48	87,3
Autor/Twórca	47	85,5
Lokalizacja egz.	45	81,8
Dostępność (online/OA/na miejscu)	25	45,4
Gatunek	20	36,4
Temat: miejsce	18	32,7
Miejsce wydania	16	29
Kolekcja	15	27,3
Temat: czas	11	20
Seria	11	20

Najbardziej zróżnicowane pod względem nazewnictwa były fasety dotyczące opisu treści, przedmiotu lub tematu dokumentu. Są to takie fasety, jak: Temat (48 wystąpień), Temat: miejsce (18), Temat: czas (11), Klasyfikacja (9), Dziedzina (4), Temat: dzieło (4), Słowa kluczowe (4), Temat: osoba (2), Temat: instytucja (2), Temat: impreza (1); łącznie 103 wystąpienia, co oznacza, że fasety tego rodzaju występowały średnio w każdym OPAC

1,87 razy. Dla skomplikowania tego obrazu warto dodać, że np. w fasecie Temat, w zależności od biblioteki, znaleźć się mogą pełne hasła przedmiotowe (tematy z okreśnikami), deskryptory, same tematy (bez okreśników) lub same okreśniki. 25 bibliotek dla opisu treści stosuje więcej niż jedną fasety; cztery nie stosują żadnej. Również, chociaż nieco mniej liczne, są fasety służące określeniu lokalizacji dokumentu. Są to takie fasety, jak Lokalizacja, Dostępność, Biblioteki sieci, wykorzystywane zarówno do prezentacji filii bibliotecznych, agend udostępniających, miejsca przechowywania, jak i do sposobu udostępniania dokumentów elektronicznych. Jednoczesne stosowanie kilku z nich w OPAC jest dobrym rozwiązaniem, między innymi ze względu na potrzebę określenia dostępności online (Denholm et al., 2009, p. 17). Często także występowały fasety dotyczące odpowiedzialności: oprócz faset, takich jak Autor/twórca, pojawiały się takie fasety, jak Autor – ciało zbiorowe (5), oraz Wydawca (4), łącznie 56 wystąpień, średnio nieco ponad 1 w każdym OPAC.

Tabela 4

Średnia liczba faset w zależności od stosowanego systemu

Software/System	Średnia liczba faset	Odchylenie standardowe
Alma ExLibris	15	1
Virtua Innovative	9,4	2,69
Sowa	8,2	2,78
Aleph 500	8,27	2,86
Prolib	8,22	2,35
Horizon SirsiDynix	7,5	0,5
Koha	6,33	1,1

W tabeli 4 przedstawiono średnią liczbę faset w zależności od używanego systemu bibliotecznego. Można zauważyć, że w każdym systemie stosowana jest porównywalna liczba faset oprócz LSP Alma, gdzie występuje nawet dwa razy więcej faset niż w niektórych innych systemach. Być może wynika to z faktu, że system ten stosowany jest przez obydwie biblioteki narodowe w Polsce. Duże odchylenie standardowe wynika często ze szczególnie dużej liczby faset w jednej z bibliotek stosujących dany system; tak jest w przypadku Aleph 500, gdzie jedna z bibliotek stosuje 17 faset, a inna 6. W systemie Sowa jedna z badanych bibliotek stosuje 13 faset, pozostałe 5-9. Liczba faset stosowanych w systemie zależy od decyzji bibliotekarzy, podejmowanych na podstawie znajomości potrzeb użytkowników. Jednak niektóre ILS mogą ograniczać dowolność tych decyzji.

NAWIGACJA FASETOWA W BIBLIOTEKACH CYFROWYCH

Dla oceny wpływu stosowanego schematu metadanych na fasety udostępniane w systemach informacyjnych badanie faset podobne do przedstawionego powyżej, przeprowadzono także dla wybranych bibliotek cyfrowych. Uwzględniono tylko te biblioteki cyfrowe, które są tworzone lub współtworzone przez biblioteki uwzględnione we wcześniej opisanym badaniu. Przyjętym minimalnym kryterium wyboru biblioteki cyfrowej było umieszczenie na stronie Web biblioteki linku do odpowiedniej biblioteki cyfrowej. Spośród 55 bibliotek stosujących nawigację fasetową, 21 (ponad 38%) jest także organizatorem lub współorganizatorem biblioteki cyfrowej. Istotne jest więc zwrócenie uwagi, że nie badano wszystkich bibliotek cyfrowych istniejących w Polsce, a jedynie te, których organizator już uwzględniony został w badaniu, jako stosujący fasety w OPAC. Wynikało to z chęci uzyskania porównywalnych wyników.

Badane biblioteki cyfrowe w znakomitej większości stosują format metadanych inny niż w OPAC, konkretnie jest to Dublin Core. Jest to istotne z tego powodu, że stosowany format metadanych ma zasadniczy wpływ na projektowanie nawigacji fasetowej. Stąd badanie faset używanych w bibliotekach cyfrowych ma za zadanie sprawdzenie różnic, które mogą wynikać ze stosowania odmiennych formatów. Z jednej strony można więc spodziewać się różnic w doborze faset, a z drugiej należy oczekiwać podobieństw ze względu na ogólne podobieństwo elementów opisu bibliograficznego bez względu na wykorzystywane standardy.

W narzędziach wyszukiwawczych bibliotek cyfrowych stosowano średnio 8,66 faset (odchylenie standardowe – 4,7), co stanowi nieco mniejszą (choć porównywalną) liczbę niż w OPAC bibliotecznych. Liczba faset jest też znacznie bardziej zróżnicowana w poszczególnych bibliotekach cyfrowych, niż w OPAC. Najmniejsza liczba faset w bibliotece cyfrowej wynosiła 1, największa – 19. Wysokie odchylenie standardowe wynika z istnienia trzech bibliotek cyfrowych, w których występuje tylko jedna faset (tzw. filtr): Kolekcja. Analiza wykazała stosowanie łącznie 33 różnych faset we wszystkich badanych bibliotekach cyfrowych (dokładnie tyle samo, co w OPAC). W tabeli 5 przedstawiono fasety najczęściej stosowane (więcej niż 10 razy). Co interesujące, żadna faset nie wystąpiła w każdej badanej bibliotece. Inne fasety, niewymienione w tabeli 5, występowały nie częściej niż trzy razy. Do najrzadziej występujących faset (jedno wystąpienie) należały takie, jak Wykaz czasopism, Data złożenia, Data akceptacji, Data praw autorskich, Częstotliwość, Przynależność kulturowa.

Tabela 5

Najczęściej występujące fasety w badanych bibliotekach cyfrowych

Faseta	Liczba wystąpień	% bibl. cyfrowych
Kolekcje	19	90,5
Autor/Twórca	18	85,7
Data wydania	17	81
Język	16	76,2
Typ zasobu	16	76,2
Współtwórca	13	62
Format	13	62
Słowa kluczowe	12	57
Temat	12	57
Publikacje grupowe	12	57

Porównanie danych w tabelach 3 i 5 wskazuje na różnice niewynikające wyłącznie ze stosowania odmiennego schematu metadanych. Stosowanie części faset z tabeli 5 wynika z użytkowanego oprogramowania, które pozwala na tworzenie kolekcji obiektów cyfrowych i publikacji grupowych. Pozostałe fasety powtarzają się na podobnie wysokich miejscach bez względu na stosowany schemat metadanych, np. Język (miejsce 2 w OPAC i 4 w BC), Data wydania (3 i 3), Temat (4 i 9), Autor/twórca (5 i 2), Format/Typ (1 i 5). Oprócz typowych faset, umieszczonych w bocznej części ekranu, niektóre biblioteki cyfrowe oferują odrębny dostęp do indeksów: autorskiego, tytułowego itp., który pozwala na dostęp do alfabetycznej listy odpowiednich wartości metadanych, często wyświetlanej odrębnie od opisów katalogowych. Rozwiązanie to także zostało uwzględnione, gdyż indeksy te odgrywają podobną rolę jak fasety.

W przebadanych polskich bibliotekach cyfrowych dominuje oprogramowanie dLibra i format Dublin Core (16 przypadków). Zastosowanie faset istotnie zależy w tym przypadku od wersji oprogramowania (starsza nie pozwala na tworzenie faset). Dublin Core jest także stosowany z innym oprogramowaniem, np. DSpace. Zdarza się także zastosowanie formatu MARC, np. w przypadku oprogramowania typu LSP, integrującego dostęp do wszystkich zasobów biblioteki, w tym jej zasobów cyfrowych.

ZAKOŃCZENIE

Fasety stosowane w OPAC nie są efektem standardowej analizy fasetowej. Metodologia analizy fasetowej jest wykorzystywana do tworze-

nia taksonomii opartej na wybranych atrybutach obiektów (Broughton & Slavic, 2007, p. 729). Mimo tego jednak, jak pisze Hall (2011), fasety w bibliotecznych OPAC w pewnym stopniu zgodne są z zasadami teorii fasetowej, głównie w odniesieniu do porządku elementów charakterystyki treści. Pomimo tego, że trudno dostrzec zasadę lub przyczynę zastosowania takiego, a nie innego porządku faset (uznaje się, że porządek ten odzwierciedla ich użyteczność lub ma na celu zachęcenie do stosowania), to kolejność terminów wewnątrz faset zwykle bywa zgodna z propozycją Ranganathana co do sekwencji izolat. Proponował on kolejność odpowiadającą malejącej liczbie dokumentów dostępnych w systemie, co w tradycyjnym systemie mogło powodować problemy z aktualizacją (Spiteri, 1998), ale w systemach komputerowych sprawdza się bardzo dobrze. Podobnie łatwą implementację znalazło szeregowanie chronologiczne oraz alfabetyczne, które bardzo rozpowszechniło się w OPAC jako dobrze odpowiadające intuicji użytkowników.

We współczesnych fasetowych OPAC fasety przedmiotowe są łączone z innymi (formalnymi) elementami opisu oraz wspólnie wyświetlane na pojedynczej, płaskiej (pozbawionej struktury relacyjnej) liście. Taki płaski format wyświetlania znacznie upraszcza projektowanie i użyteczność interfejsu, z drugiej jednak strony stwarza istotne wyzwania dla użytkowników niedoświadczonych, którzy pragną przeprowadzić złożone wyszukiwanie eksploracyjne, gdyż nie mogą oni nawigować w sieci relacji semantycznych danej dziedziny dla zdobycia w niej orientacji (Cuna & Angeli, 2021). W ten sposób fasety typu Przedmiot/Temat traktowane są w ten sam sposób, jak każdy inny element metadanych opisowych. Jest to podejście typowe dla architektury informacji, gdzie jest postrzegane jako pragmatyczny i efektywny kosztowo sposób rozwiązania problemu wykorzystania istniejących struktur metadanych do utworzenia faset w interfejsie OPAC.

W bibliotecznych OPAC stosowane są wyłącznie fasety konstruowane w oparciu o struktury metadanych opisowych (rekordów katalogowych). Być może warto byłoby rozważyć możliwość i przydatność rozwiązań stosowanych w architekturze informacji, np. w sklepach internetowych (Rosenfeld, Morville & Arango, 2017, s. 358), gdzie struktura fasetowa wzbogacona jest o dane dotyczące zachowań użytkowników (tzw. dane użycia). W bibliotecznych OPAC, oprócz faset budowanych na podstawie struktury MARC można wyobrazić sobie np. fasetę zawierającą dane o liczbie dotychczasowych wypożyczeń wyszukiwanych pozycji. Podobnie można utworzyć fasetę służącą do wyszukiwania lektur dla wybranych przedmiotów (zajęć akademickich); niektóre biblioteki próbują tworzyć takie fasety przy użyciu słów kluczowych.

Polskie biblioteki naukowe coraz częściej stosują systemy pozwalające oferować użytkownikom nawigację fasetową. Wciąż jednak rozwiązanie

to wykorzystywane jest rzadziej niż w innych krajach (ok. 60% polskich bibliotek uczelnianych w porównaniu do 78% bibliotek USA w 2011 r.). Oferta ta może zawierać różne rozwiązania:

- odpowiednie rozwiązania może posiadać kupiony przez bibliotekę ILS;
- biblioteka wykorzystuje OPAC starszego typu (bez faset), ale jednocześnie udostępnia multiwyszukiwarkę z fasetami;
- OPAC starszego typu (bez faset) jest wyłączony i użytkownikom udostępniony jest wyłącznie multiwyszukiwarka z fasetami;
- oprócz ILS posiadającego OPAC z fasetami, biblioteka dodatkowo oferuje multiwyszukiwarkę, również z fasetami;
- biblioteka oferuje dostęp do LSP, poprzez który użytkownik otrzymuje zintegrowany lub dedykowany (do wyboru) dostęp do OPAC, biblioteki cyfrowej, baz danych i innych zasobów oferowanych przez bibliotekę, własnych i kupowanych.

Coraz częściej biblioteki wykorzystują także możliwości wyszukiwania fasetowego w tworzonych lub współtworzonych przez siebie bibliotekach cyfrowych. W obu tych zastosowaniach fasety z pierwszych miejsc rankingu, takie, jak Język, Data wydania, Temat, Autor/Twórca powtarzają się, choć w różnej kolejności. Inne, takie jak Kolekcje, Publikacje grupowe, są bardziej typowe dla bibliotek cyfrowych. Oznacza to, że stosowany schemat metadanych nie wpływa znacząco na wybór zestawu faset przez projektanta systemu informacyjnego.

W obu zastosowaniach często wykorzystywane są różnego rodzaju fasety służące charakterystyce treściowej opisywanych obiektów informacyjnych. Są to jednak płaskie listy terminów wyszukiwawczych, co bardziej przypomina stosowanie słowników słów kluczowych, niż bardziej zaawansowane systemy organizacji wiedzy, w tym tradycyjne klasyfikacje fasetowe. Sytuacja ta zapewne nie ulegnie zasadniczej zmianie, gdyż nawigacja fasetowa w OPAC projektowana jest z uwzględnieniem bardziej zasad architektury informacji, niż tradycyjnej analizy fasetowej. Powodowane jest to dążeniem do projektowania możliwie prostych i intuicyjnych rozwiązań, a tradycyjne klasyfikacje fasetowe do takich nie należą.

BIBLIOGRAFIA

- Andersen, Jack (2015). Re-describing knowledge organization – a genre and activity-based view. In: *Genre theory in information studies*. Ed. By Jack Andersen. Bingley: Emerald Group, pp. 13-42.
- Andersen, Jack (2004). *Analyzing the role of knowledge organization in scholarly communication: An inquiry into the intellectual foundation of knowledge organization*. Copenhagen: Royal School of Library and Information Science.

- Bauer, Kathleen; Peterson-Hart, Alice (2012). Does faceted display in a library catalog increase use of subject headings? *Library Hi Tech*, vol. 30, no. 2, pp. 347-358.
- Bakhtin, Mikhail (1981). *The dialogic imagination: four essays*. Austin, London: Univ. of Texas Press.
- Ben-Yitzhak, Ori et al. (2008). Beyond basic faceted search. In: *Proc. WSDM 2008: The ACM International Conference on Web Search and Data Mining*, Palo Alto, CA, Feb. 11-012.2008. New York, NY: ACM, pp. 33-44.
- Bogaard, Tessel et al. (2019). Metadata categorization for identifying search patterns in a digital library. *Journal of Documentation*, vol. 75, no. 2, pp. 270-286.
- Borgman, Christine (1996). Why are online catalogs still hard to use? *Journal of the ASIS*, vol. 47, no. 7, pp. 493-503.
- Bowker, Geoffrey; Star, Susan (1999). *Sorting things out. Classification and its consequences*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Breeding, Marshall (2007). Introduction. *Library Technology Reports*, vol. 43, no. 4, pp. 5-14.
- Broughton, Vanda (2006). The need for a faceted classification as the basis of all methods of information retrieval. *Aslib Proceedings*, vol. 58, no. 1/2, pp. 49-72.
- Broughton, Vanda; Slavic, Aida (2007). Building a faceted classification for the humanities: principles and procedures. *Journal of Documentation*, vol. 63, no.5, pp. 727-754.
- Cuna, Andrea; Angeli, Gabriele (2021). Improving the effectiveness of subject facets in library catalogs and beyond: a MARC-based semiautomated approach. *Library Hi Tech*, ahead-of-print.
- Denholm, Carmel et al. (2009). Making the new OPAC seamless: dealing with the transition from "finding" to "getting". *Library Hi Tech*, vol. 27, no. 1, pp. 13-29.
- Derfert-Wolf, Lidia (2019). Systemy informatyczne wspomagające zarządzanie biblioteką. W: *Zarządzanie biblioteką*. Pod red. M. Wojciechowskiej. Warszawa: Wydaw. SBP, s. 273-308.
- Eisenstein, Elizabeth (2013). *The printing press as an agent of change*. Cambridge: Cambridge Univ. Press.
- Fagan, Jody (2010). Usability studies of faceted browsing: a literature review. *Information Technology and Libraries*, vol. 29, no. 2, pp. 58-66.
- Hall, Catherine (2011). Facet-based library catalogs: a survey of the landscape. *Proceedings of the ASIST*, vol. 28, no. 1, pp. 1-8.
- Han, Myung-Ja (2012). New discovery services and library bibliographic control. *Library Trends*, vol. 61, no. 1, pp. 162-172.
- Hildreth, Charles (1994). Extending the online catalog: the point of diminishing returns. In: *Emerging communities: integrating networked information into library services*. Ed. By Ann Bishop. Papers presented at the 1993 Clinic on Library Applications of Data Processing, April, 4-6, 1993, Urbana-Champaign: Univ. of Illinois, pp. 84-100.
- Hildreth, Charles (1987). Beyond boolean: designing the next generation of online catalogs. *Library Trends*, vol. 35, no. 4, pp. 647-667.
- Hjørland, Birger (1992). The concept of 'subject' in information science. *Journal of Documentation*, vol. 48, no. 2, pp. 172-200.

- Hofmann, Melissa; Yang, Sharon (2012). "Discovering" what's changed: a revisit of the OPACs of 260 academic libraries. *Library Hi Tech*, vol. 30, no. 2, pp. 253-274.
- La Barre, Kathryn (2012). Traditions of facet theory, or garden of forking paths? In: *Facets of knowledge organization*. Ed. By A. Gilchrist, J. Vernau. Proc. of the ISKO UK Second Biennial Conference, 4-5 July, 2011, London. Bingley: Emerald, pp. 95-106.
- La Barre, Kathryn (2007). Faceted navigation and browsing features in new OPACs: robust support for scholarly information seeking? *Knowledge Organization*, vol. 34, no. 2, pp. 78-90.
- Lugya, Fredrick (2017). *Next generation catalogues: an analysis of user search strategies and behavior*. Urbana. IL: Univ. of Illinois at Urbana-Champaign.
- Mai, Jens-Erik (2011). The modernity of classification. *Journal of Documentation*, vol. 67, no. 4, pp. 710-730.
- Manovich, Lev (2002). *The language of new media*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- McCallum, Carolyn et al. (2017). Notes on operations. Can RDA content, media, and carrier coding improve discovery facet mapping? *Library Resources & Technical Services*, vol. 61, no. 2, pp. 93-101.
- Merčun, Tanja; Žumer, Maja (2008). New generation of catalogues for the new generation of users. *Program*, vol. 42, no. 3, pp. 243-261.
- MEiN (2021). *Wykaz uczelni publicznych nadzorowanych przez Ministra właściwego ds. szkolnictwa wyższego – publiczne uczelnie akademickie* [online]. Ministerstwo Edukacji i Nauki; [dostęp: 7.02.2021]. Dostępny w WWW: <<https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/wykaz-uczelni-publicznych-nadzorowanych-przez-ministra-wlasciwego-ds-szkolnictwa-wyzszego-publiczne-uczelnie-akademickie>>.
- Morgan, Eric (2009). *Web-scale discovery indexes and "next generation" library catalogs* [online]. Infomotions; [dostęp: 21.01.2021]. Dostępny w WWW: <<http://infomotions.com/musings/web-scale/>>.
- Nahotko, Marek (2020). OPAC development as the genre transition process. Part I: OPAC historical development. *Annals of Library and Information Studies*, vol. 67, no. 2, pp. 107-117.
- Nahotko, Marek (2018). *Teoria gatunków w organizacji informacji i wiedzy. Podejście informatologiczne*. Kraków: Wydaw. UJ.
- Naun, Chew (2010). Next generation OPACs: a cataloging viewpoint. *Cataloging & Classification Quarterly*, vol. 48, no. 4, pp. 330-342.
- Nelson, David; Turney, Linda (2015). What's in a word? Rethinking facet headings in a discovery service. *Information Technology and Libraries*, vol. 34, no. 2, pp. 76-91.
- Niu, Xi; Hemminger, Bradley (2015). Analyzing the interaction patterns in a faceted search interface. *Journal of the Assoc. for Information Science and Technology*, vol. 66, no. 5, pp. 1030-1047.
- Parrochia, Daniel; Neuville, Pierre (2013). *Towards general theory of classifications*. Basel: Birkhäuser.
- Pollitt, Steven (1997). The key role of classification and indexing in view-based searching. In: *63rd IFLA General Conference* [online], Copenhagen, August 31-

- September 5. [dostęp: 21.01.2021]. Dostępny w WWW: <<https://archive.ifla.org/IV/ifla63/63polst.pdf>>.
- Rafferty, Pauline; Hidderly, Rob (2007). Flickr and democratic indexing: dialogic approaches to indexing. *Aslib Proceedings*, vol. 59, no. 4/5, pp. 397-410.
- Ramdeen, Sarah; Hamming, Bradley (2012). A tale of two interfaces: how facets affect the library catalog search experience. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, vol. 63, no. 4, pp. 702-715.
- Ranganathan, Shiyali (1967). *Prolegomena to library classification*. 3rd ed. Mumbai: Asia Publishing House.
- Rosenfeld, Louis; Morville, Peter; Arango, Jorge (2017). *Architektura informacji w serwisach internetowych i nie tylko*. Gliwice: Helion.
- Sandberg, Jane, ed. (2019). *Ethical questions in name authority control*. Sacramento, CA: Library Juice Press.
- Schultz-Jones, Barbara et al. (2012). Historical and current implications of cataloguing quality for next-generation catalogues. *Library Trends*, vol. 61, no. 1, pp. 49-82.
- Skórka, Stanisław (2014). Fasety na nowo odkryte. Integrowanie systemów nawigacji i organizowania informacji. *Zagadnienia Informacji Naukowej*, vol. 54, z. 2, s. 92-109.
- Smiraglia, Richard (2002). The progress of theory in knowledge organization. *Library Trends*, vol. 50, no. 3, pp. 330-349.
- Sokvitne, Lloyd (2006). Redesigning the OPAC: moving outside the ILMS. *Australian Academic & Research Libraries*, vol. 37, no. 4, pp. 246-259.
- Sosińska-Kalata, Barbara (2002). *Klasyfikacja. Struktury organizacji wiedzy, piśmiennictwa i zasobów informacyjnych*. Warszawa: Wydaw. SBP.
- Spiteri, Louise (1998). A simplified model for facet analysis: Ranganathan 101. *Canadian Journal of Information and Library Science*, vol. 23, no. 1/2, pp. 1-30.
- Wang, Yongming; Dawes, Trevor (2012). The next generation integrated library system: a promise fulfilled. *Information Technology and Libraries*, vol. 31, no. 3, pp. 76-84.
- Wynne, Susan; Hanscom, Martha (2011). The effect of next-generation catalogs on catalogers and cataloging functions in academic libraries. *Cataloging & Classification Quarterly*, vol. 49, no. 3, pp. 179-207.

Artykuł w wersji poprawionej wpłynął do Redakcji 25 kwietnia 2021 r.

MAREK NAHOTKO

Institute of Information Studies

Jagiellonian University

e-mail: marek.nahotko@uj.edu.pl

ORCID 0000-0002-4823-8080

FACETED NAVIGATION IN POLISH RESEARCH LIBRARIES

KEYWORDS: OPAC. Faceting. Faceted navigation. Digital libraries. Multi-search engines.

ABSTRACT: **Thesis/Objective** – The aim of the article is to present the current use of faceted navigation in Polish academic libraries. The author made a comparison of the use of facets in OPACs of afore-mentioned libraries and in digital libraries organized or co-organized by those libraries. **Research methods** – The content of library websites was analyzed with focus on their search tools: OPACs and discovery systems. Libraries of the largest Polish universities and the National Library of Poland were included in research. After finding a faceted navigation tool on a given website the quantitative and qualitative analysis was performed on the facets discovered in the tool. Next, the similar analysis was run on digital libraries organized or co-organized by the institutions in question. **Results** – Nearly 60 percent of Polish academic libraries use facets in their search tools. Most numerous are: university libraries (78% of the libraries analyzed), physical education libraries (67%), economic libraries (60%) and technical libraries (56%). The average number of facets used in OPAC is 8.7. Slightly fewer facets are used in digital libraries, an average of 8.66. The most commonly used facets include Form/Type, Language, Issue Date, and Author/Creator. **Conclusions** – Facets are a search tool widely used in Polish university libraries. They are used both in foreign and Polish ILS (Integrated Library Systems). In terms of the number and type of facets, there is very little difference between OPACs and digital libraries, hence the conclusion that it is not influenced by the change of metadata schema.